

issue should be approximated in the part of a clearly defined list of products, which is defined as agricultural.

The assessment of agricultural products should provide a real, adequate and reliable interpretation of facts and economic events (posting, balance and the use). Due to this, it is necessary to take into account the peculiarities of the functioning of the agricultural sector and agricultural markets. Each business entity in agribusiness needs to develop its own mechanism for the application of fair value, and its excellence will be determined by information security, accessibility to public information and internal regulations. It includes the development of some elements of the accounting policy (consolidation of the functions of assessment by special committee, determination of its personnel, the inclusion of this unit in the enterprise-wide document circulation and internal reporting to the central accounting, indication of methods for evaluating of agricultural products in the Order on the accounting policy), approving of a separate Regulation on the Committee for the Assessment of Agricultural Products.

The system of accounting and analytical support as a component of enterprise management is devoted to the continuous formation of information flows of commercial and production activities, requirements of planning, analysis, preparation of effective management decisions and control over their implementation. One of the most effective steps towards improving the accounting and analytical support for management in agrarian enterprises is the intensification of planned economic work and the introduction of accounting records into accounting practices and reporting on the presence and movement of products.

Keywords: *agricultural production, finished products, valuation, fair value, Initial recognition, production cost, cost differences.*

УДК 334.732 : 336.221

DOI 10.31395/2415-8240-2018-93-158-167

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Н. О. Шевченко, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва**

В статті здійснено комплексний аналіз розвитку кооперативів та нормативно-правових актів України, які на державному рівні регулюють надання статусу неприбуткової організації суб'єктам обслуговуючої кооперації малих сільськогосподарських товаровиробників. Визначені найбільш поширені помилки в установчих документах та напрямках діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і кооперативних об'єднань.

Ключові слова: *сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, кооперативне об'єднання, неприбуткова організація, малі сільськогосподарські товаровиробники.*

Постановка проблеми. Відповідно до українського законодавства виробники сільськогосподарської продукції можуть об'єднуватись у сільськогосподарські виробничі та обслуговуючі кооперативи.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (СОК) утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб – виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів. Сільськогосподарський виробничий кооператив (СВК) утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для провадження спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. Відповідно до чинного законодавства на відміну від членів СВК у члени СОК зберігають право приватної власності на вироблену продукцію, продану через кооператив.

Основним міжнародним актом, який визначає засади функціонування кооперації, є Декларація про кооперативну ідентичність, прийнята на Генеральній Асамблеї Міжнародного кооперативного альянсу (МКА) у 1995 році. Відповідно до цієї декларації кооператив - це автономна асоціація осіб, що об'єдналися на добровільній основі з метою задоволення своїх загальних економічних, соціальних і культурних потреб та устремлінь за допомогою створеного у спільній власності на демократичних засадах контрольованого підприємства. Кооперативи засновані на цінностях самопомоги, особистої відповідальності, демократії, рівноправ'я, рівності і солідарності. Традиційно члени кооперативів обстоюють такі етичні цінності, як чесність, відкритість, відповідальність перед суспільством і турбота про інших людей. Кооперативи діють відповідно до семи кооперативних принципів: добровільного і відкритого членства, демократичного контролю з боку членів, участі членів в економічній діяльності, автономії і незалежності, освіти, професійної підготовки та інформації, співпраці кооперативів та турботи про суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Послугами кооперативних організацій користується половина населення планети. Членами Міжнародної Кооперативної Асамблеї є 292 кооперативні організації з 95 країн, представляють інтереси понад мільярда людей. На кооперативних підприємствах в світі працює понад 250 мільйонів осіб. Обороти підприємств становить 2,2 трильйони доларів.

У західних країнах кооперативи забезпечують до 50 % обсягів виробництва продукції харчової промисловості, комбікормів. Через кооперативи постачається значна частина паливно-мастильних матеріалів(у

США – 44 %, у Фінляндії – 40 %). Через кооперативи реалізується товарної продукції аграрного сектора: у країнах ЄС – більше 60 %; у скандинавських країнах – 80 %; у Японії та Китаї – 90 %.

За своєю природою СОК є неприбутковою організацією, оскільки основна мета його діяльності полягає в обслуговуванні своїх членів, а не в отриманні прибутку. В цьому переконані вітчизняні вчені і практики, які займаються дослідженням даної проблематики. Так, М. Й. Малік [1, с. 62] наголошує, що неприбутковий статус СОКів – це особливий статус, обумовлений природою обслуговуючої кооперації у країнах з ринковою економікою. В.В. Зіновчук [2, с. 258] зазначає, що сільськогосподарський кооператив є неприбутковою організацією, статус неприбуткової діяльності стосується не ефективності роботи кооперативу, а розподілу коштів, які в некооперативних організаціях вважається прибутком. І. Ф. Томич [3, с. 7] також акцентує увагу на тому, що сам по собі СОК не ставить за мету отримати прибуток, а прагне збільшити прибуток господарств своїх членів. Про проблеми кооперації, включаючи питання неприбуткового статусу фермерських кооперативних структур, у своїх працях згадують такі зарубіжні вчені як Р. Helmberger і S. Hoos [4, с. 276], E. Fontanari, R. O’Leary, S. Nuhanovic-Ribic, E. Tortia [5] та H. Münkner [6].

Матеріали і методи. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, провідних спеціалістів у сфері розвитку кооперації. При проведенні дослідження використано: метод порівняння, статистико-економічний, абстрактно-логічний, статистичний, емпіричний та графічний методи

Результати дослідження. Функціонування та діяльність сільськогосподарських кооперативів регулюється нормами Цивільного, Господарського, Податкового, Земельного кодексів України та законів України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», іншими законодавчими та нормативно-правовими актами.

За роки незалежності в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, що регулюють кооперативні відносини, а саме: у 1997 році Верховна Рада України схвалила Закон України від 17 липня 1997 року № 469/97-ВР «Про сільськогосподарську кооперацію», яким урегулювалось на законодавчому рівні функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні;

у 2000 році Указом Президента України № 1348 «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» розвиток кооперативного руху визнано одним із важливих напрямів реалізації структурних змін в економіці України та формуванні її багатокладності; у 2002 році Мінагрополітики розроблено, а Урядом прийнято постанову № 1858 «Про затвердження

Програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2003-2004 роки», дія якої була продовжена на 2005 рік; у 2003 році важливою подією стало прийняття Закону України «Про кооперацію», який визначив правові, організаційні, економічні та соціальні засади функціонування кооперації в Україні (виробничих, споживчих, обслуговуючих кооперативів).

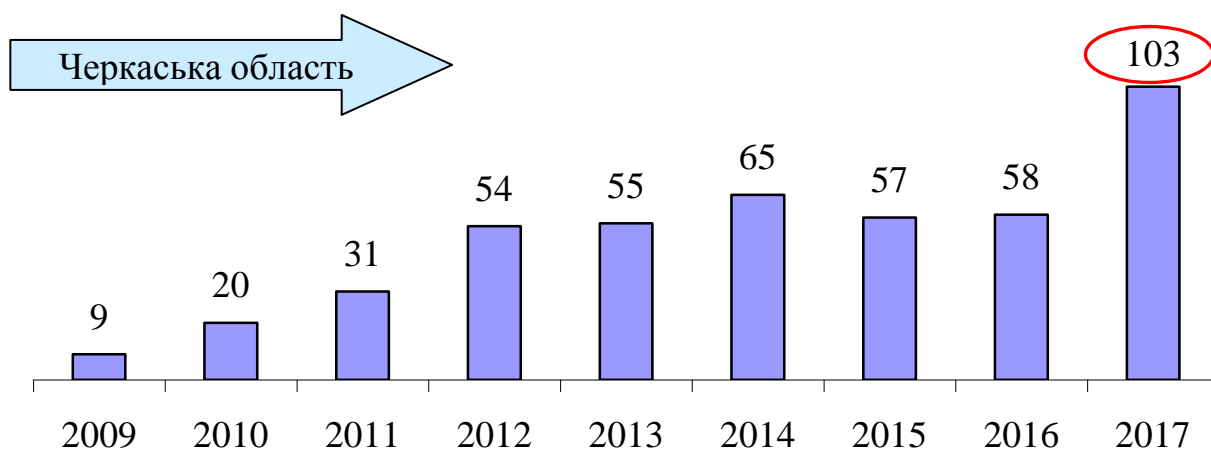
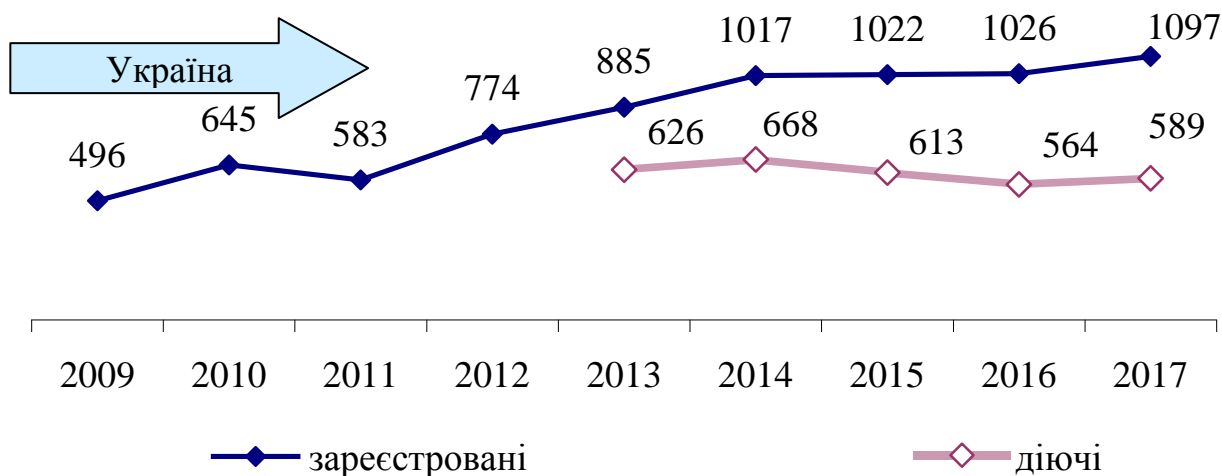
У 2009 році з метою законодавчого та нормативно – правового забезпечення підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації Кабінетом Міністрів України прийнято низку нормативно-правових актів, а саме: розпорядження КМУ від 11.02.2009 № 184-р «Про схвалення концепції Державної цільової програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року» та постанову КМУ від 03.06.2009 № 557 «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року», яка втратила чинність на підставі постанови КМУ від 22.06.2011 № 704. У 2011 році прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 9.03.2011 № 272 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів»;

Більш конкретизовано у 2012 році діяльність СОК, а саме прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», яким виключено статті та розділи, що дублюють норми Закону України «Про кооперацію», зокрема, в частині визначення понять, врегулювання принципів діяльності кооперативів, загальних умов створення, вступу та припинення членства в кооперативі, прав та обов'язків членів та асоційованих членів. Крім того, визначено ознаки неприбутковості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (далі – СОК), що мало стати передумовою внесення змін до податкового законодавства;

За останні роки затверджено Примірні статuti сільськогосподарського обслуговуючого та виробничого кооперативів, Примірні правила внутрішньогосподарської діяльності СОК, Порядок та умови проведення конкурсного відбору СОК для надання їм фінансової підтримки за рахунок коштів державного бюджету та план заходів Мінагрополітики з підтримки розвитку СОК на період до 2020 року.

Наразі в Україні створено необхідні умови для розвитку сільськогосподарської кооперації. Сформовано правову базу, здійснюється інформаційно-консультаційний супровід сільськогосподарських кооперативів.

Щодо динаміки розвитку мережі СОК то з 2012 по 2017 рік включно кількість СОК зросла на 328 одиниць або на 42 відсотка (рис. 1).

Рис.1. Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за 2009–2017 рр.

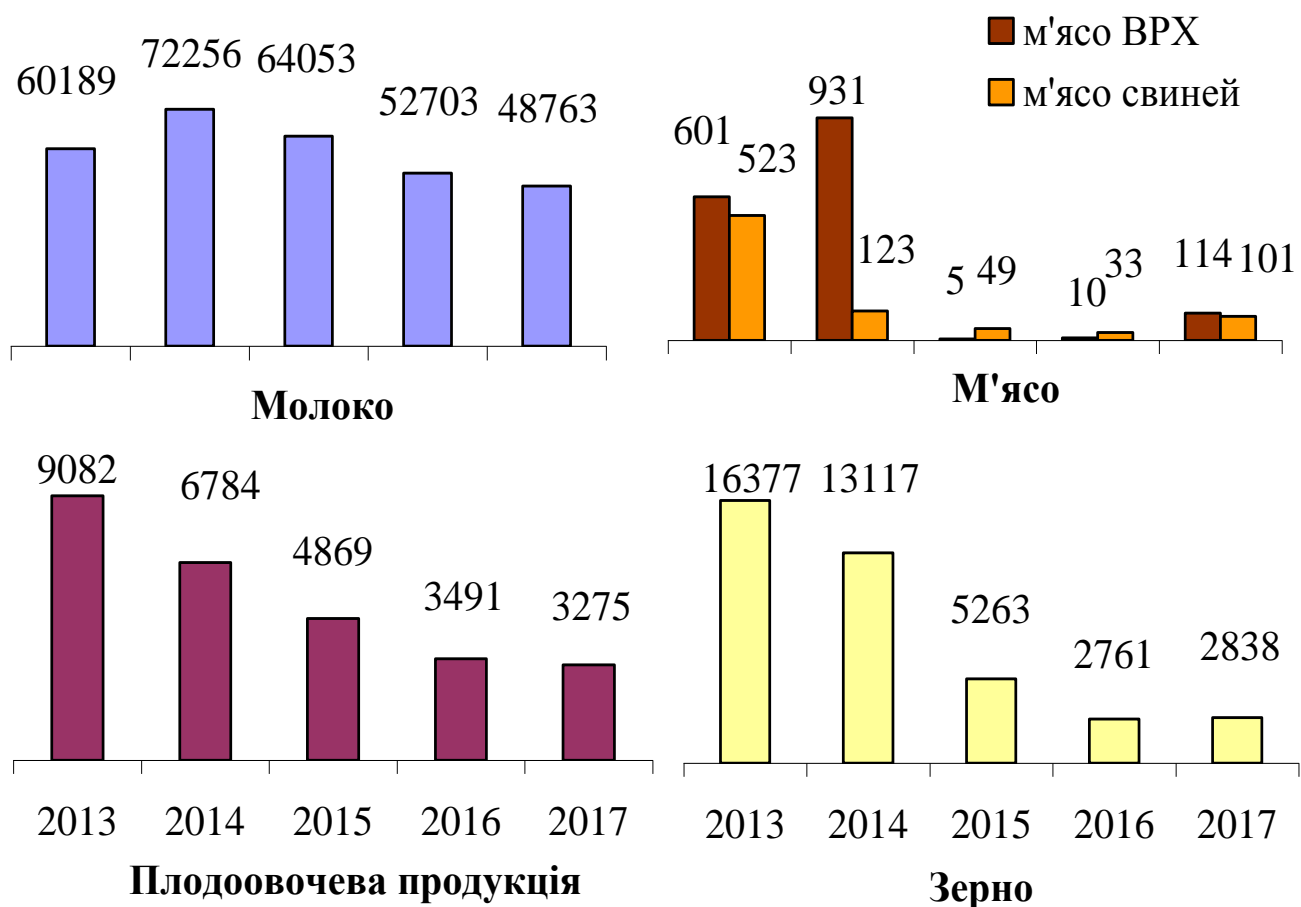
Отже, на фоні зростання кількості зареєстрованих СОК, кількість господарюючих СОК демонструє негативну динаміку. Так із 1107 СОК, зареєстрованих на 01.07.2017 року, реально здійснюють господарську діяльність лише 618 одиниць, або 55,8 відсотка.

За напрямками діяльності 589 економічно активних СОК розподілились на: молочарські – 150, з обробітку землі та збирання врожаю – 154, м'ясні – 53, плодоовочеві – 79, зернові – 38 та з надання інших послуг – 115.

За видами надання послуг 589 діючих СОК розподілились на: переробні – 30, заготівельно-збутові – 144, постачальницькі – 15, з надання інших послуг – 101 та багатофункціональні – 299.

Членами СОК, станом на 1 липня 2017 року є 24 тис. осіб, які утримують 19178 голів ВРХ, у т. ч. 14167 корови. У власності СОК знаходилося основних засобів на суму 95389,0 тис. гривень. Протягом першого півріччя 2017 року СОК було реалізовано 30436 тонн молока, 4333,0 тонн зерна, 2201,6 тонн плодоовочевої продукції, 5,6 тонн м'яса ВРХ, 73,8 тонн м'яса

свинини та сплачено 7640,96 тис. грн податків та зборів. З місцевих бюджетів 10-ти областей протягом першого півріччя 2017 року СОК отримали 3,51 млн грн фінансової підтримки.

Рис. 2. Обсяг реалізованої через СОК продукції, виробленої членами, тонн

За нашими дослідженнями у середньому економічно активний СОК нараховує 38 членів, його основний фонд складає 83 тис. грн. Будучи матеріально-технічно недостатньо забезпеченим та економічно мало активним, середньостатистичний СОК надає щороку послуги кожному своєму члену в середньому на суму 155 гривень. Загалом у СОК об'єднано максимум 0,6 відсотка дрібних виробників сільськогосподарської продукції країни.

Із загального обсягу виробленої СОК продукції: 81,3 відсотка реалізується на переробні підприємства, 12,4 відсотка – на ринки, 1,4 відсотка – у соціальну сферу та 4,8 відсотка – посередникам. Крім того, за розрахунками Мінагрополітики у 2016 році у виробництві валової продукції сільського господарства частка СОК становила 0,004 % – продукції рослинництва та 0,17 % – продукції тваринництва. Тому СОК на даному етапі розвитку не мають великого впливу як на сільську, так і в цілому на аграрну економіку. При цьому саме СОК несуть суттєве соціальне навантаження в життєдіяльності місцевих громад.

Стан власної або орендованої матеріально-технічної бази СОК з 2013 по 2016 рік (включно) погіршився. Зокрема, у порівнянні з 2013 роком, у 2016 році у СОК зменшилась на: 52 відсотка кількість землі та пасовищ; 38 відсотків кількість будівель і споруд; 19 відсотків кількість сільгосптехніки техніки; 11 відсотків – обладнання та устаткування. Разом з тим, зросла на 21 відсоток кількість придбаного обладнання, устаткування. Станом на 1 січня 2017 року СОК України мають у власності або оренді 2153 одиниці сільськогосподарської техніки, устаткування та обладнання (далі – с/г техніка) та потребують 742 одиниці або 34,5 відсотка від наявної с/г техніки.

У процесі проведеного дослідження нами встановлено, що на сьогодні, існують деякі питання стосовно формування та діяльності кооперативів, які слід врегулювати на державному та законодавчому рівні, зокрема:

- відсутність єдиного нормативно-законодавчого забезпечення для врегулювання процесів кооперативного руху;

- у Цивільному кодексі України [7] чітко не прописано поняття кооперативної власності;

- у Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» [4] чітко не встановлено форми власності кооперативів та їх об'єднань;

- Конституцією України [1] не закріплено спеціальних форм власності для кооперативних формувань;

- Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» [4] чітко не визначено майновий статус суб'єктів сільськогосподарської кооперації і кооперативних об'єднань;

- у Податковому кодексі [6] відсутній механізм захисту прав організацій кооперативного типу.

Тому, питання кооперативного руху та діяльності кооперативних формувань потребує координації та консолідації суб'єктами публічного управління на державному та регіональному рівні.

Також, серед зовнішніх проблем кооперативних утворень особливої актуалізації набувають питання: підвищення конкурентоспроможності кооперативів в економічному середовищі та соціальній сфері, зокрема участі в реалізації державних програм і пріоритетних національних проектів; дотримання кооперативних цінностей та принципів ділової етики; побудови системи спільних економічних інтересів на місцевому рівні; можливостей самореалізації та участі пайовиків в управлінні; створенні вертикальних кооперативних інтеграційних структур.

Висновки. Нещодавні зміни до законодавства щодо надання статусу неприбуткової організації сприятимуть розвитку суб'єктів обслуговуючої кооперації малих сільськогосподарських товаровиробників та нададуть можливість розкрити їх більший потенціал у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Якщо кооперативи відповідають критеріям неприбутковості відповідно до норм Податкового кодексу, є всі підстави для їх внесення територіальними органами Державної фіскальної служби до

Реєстру неприбуткових установ та організацій. Крім того, слід звернути увагу на недопущення помилок в установчих документах сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і кооперативних об'єднань, на підставі яких вони можуть бути позбавлені статусу неприбуткової організації та бути виключеним з відповідного Реєстру.

Література

1. Малік М. Й. Кооперація в сільському господарстві: стан та перспективи. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. 2009. Випуск 6 (24). Ч. 1. С. 55–65.
2. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Київ : Логос, 2001. 380 с.
3. Томич І. Ф., Корінець Р. Я., Гриценко М. П. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху: практичний посібник. Київ : Едельвейс, 2013. 96 с.
4. Helmberger P., Hoos S. Cooperative enterprise and organization theory. *Journal of Farm Economics*, 1962. Vol. 44 (2). P. 275–290.
5. Jensen A., Patmore G., Tortia E. Cooperatives Enterprises in Australia and Italy: comparative analysis and theoretical insights. Firenze: Firenze University Press, 2015. 306 p.
6. Münkner H. H. Co-operative Principles and Co-operative Law. Reihe: Wirtschaft Forschung und Wissenschaft. Berlin: Lit Verlag, 2015. 312 p.
7. Приліпко С.М. Неприбутковий статус суб'єктів обслуговуючої кооперації малих сільськогосподарських товаровиробників. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки*. 2009. № 1 (32). С. 20–25.
8. Про сільськогосподарську кооперацію // Закон України від 17.07.1997 р. №469/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр> (дата звернення: 17.06.2016)

References

1. Malik, M. Y. (2009). Cooperation in agriculture: the state and prospects. *Ekonomichni nauky*, 2009, vol. 6 (24), pp. 55–65 (in Ukrainian).
2. Zinovchuk, V. V. (2001). *Orhanizatsijni osnovy sil's'kohospodars'koho kooperatyvu*. Kyiv: Lohos, 2001. 380 p. (In Ukrainian).
3. Tomych, I. F. Korinets', R. Ya. and Hrytsenko, M. P. (2013). *Sil's'kohospodars'kyj obsluhovuiuchyj kooperatyv: pochatok shliakhu: praktychnyj posibnyk*. Kyiv: Edel'veis, 2013. 96 p. (In Ukrainian).
4. Helmberger, P., Hoos, S. (1962). Cooperative enterprise and organization theory. *Journal of Farm Economics*, 1962, vol. 44 (2), pp. 275–290 (in English).
5. Jensen, A., Patmore, G., Tortia, E. (2015). *Cooperatives Enterprises in Australia and Italy: comparative analysis and theoretical insights*. Firenze: Firenze

University Press, 2015. 306 p. (In English).

6. Münkner, H. H. (2015). *Co-operative Principles and Co-operative Law. Reihe: Wirtschaft Forschung und Wissenschaft*. Berlin: Lit Verlag, 2015. 312 p. (In German).

7. Prylipko, S. M. (2009). The nonprofit status of service cooperative entities of small agricultural commodity producers. *Naukovyj visnyk Poltavs'koho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy*, 2009, vol. 1 (32), pp. 20–25 (in Ukrainian).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003). *The Law of Ukraine "On cooperation"*, 2003. Available at <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (Accessed June 17, 2016).

Аннотация

Шевченко Н. О.

Формирование эффективной системы развития обслуживающей кооперации в Украине: состояние и перспективы

Сельскохозяйственный обслуживающий кооператив (СОК) – наиболее перспективная организационно-правовая форма хозяйствования, способная объединить деятельность малых сельскохозяйственных товаропроизводителей в мире. В широком смысле активизация кооперативного движения способствует получению доходов не только от производства, но и последующих этапов движения продукции к конечному потребителю. Зарубежный опыт развитых стран свидетельствует о сплоченности малых фермеров в производстве, переработке, хранении, поставке, реализации продукции и услуг через кооперативные структуры. Формирование и функционирование замкнутого круга участников делает невозможной деятельность любых коммерческих посреднических структур.

Объединение малых сельскохозяйственных товаропроизводителей в СОК и кооперативные объединения – одно из направлений обеспечения конкурентоспособности продукции на внутреннем и внешнем рынках. Кооперация предоставляет им значительные возможности совместного использования материально-технической базы, уменьшение себестоимости продукции и оказанных услуг, освоение новых рынков сбыта, получения дополнительных доходов, способствует повышению уровня занятости и обеспечению благосостояния сельского населения. Кроме того, членство в СОК открывает значительные перспективы перед мелкими производителями в получение грантовой поддержки от международных проектов технической помощи, донорами которых выступают Европейский Союз, США, Канада и другие развитые страны. Практика показывает, что сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы и кооперативе объединения не получили широкого распространения и развития в Украине. Отсутствие функционирования четкого механизма налогообложения и несогласованность налоговой политики в различных нормативно-правовых актах сдерживало развитие субъектов обслуживающей кооперации. Через распространенные ошибки, которые допускают разработчики в учредительных документах, территориальные органы ГФС часто отказывают включению в Реестр неприбыльных

учреждений и организаций. Возникает необходимость в углубленном изучении нормативно-правовой базы, регулирующей приобретения субъектом хозяйствования статуса неприбыльной организации.

Ключевые слова: сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, кооперативное объединение, неприбыльная организация, малые сельскохозяйственные товаропроизводители.

Annotation

Shevchenko N. O.

Formation of effective systems of development of serving cooperation in Ukraine: the state and prospects

The Agricultural Service Cooperative (SOC) is the most promising organizational and legal form of management, capable of uniting the activities of small agricultural producers in the world. In a broad sense, the activation of the cooperative movement helps to generate income not only from production, but also subsequent stages of the movement of products to the final consumer. The foreign experience of developed countries testifies to the cohesion of small farmers in the production, processing, storage, supply, sale of products and services through cooperative structures. Formation and functioning of a closed circle of participants makes the activity of any commercial intermediary structures impossible.

The association of small agricultural producers in the SOC and cooperative associations is one of the directions of ensuring the competitiveness of products on the domestic and foreign markets. The cooperation provides them with significant opportunities for joint use of the material and technical base, reducing the cost of production and services provided, developing new sales markets, generating additional revenues, contributing to higher employment and the welfare of the rural population. In addition, membership in the JCC opens significant prospects for small producers to receive grant support from international technical assistance projects, whose donors are the European Union, the United States, Canada and other developed countries.

Practice shows that agricultural service cooperatives and cooperative associations have not received wide distribution and development in Ukraine. The lack of a clear tax mechanism and the inconsistency of the tax policy in various regulatory and legal acts hampered the development of service cooperative entities. Through the widespread mistakes that developers make in the constituent documents, the territorial bodies of the State Fiscal Service often refuse to legal entities in their inclusion in the Register of non-profit institutions and organizations. There is a need for an in-depth study of the regulatory framework governing the acquisition by a business entity of the status of a non-profit organization.

Keywords: *agricultural service cooperative, cooperative association, nonprofit organization, small agricultural commodity producers.*